

3. Гришо Д. Драматерапия с детьми в образовательном отделении: Чем больше смотришь, тем больше видишь // Драматерапия: [пер. с англ А. Науменко]. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002 – С. 69-93.
4. Локарева Г.В. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування: теорія та практика: Монографія / Галина Василівна Локарева. – Запоріжжя, ЗНУ, 2007.- 376 с.
5. Рудестам К. Танцевальная терапия. Арт-терапия // Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб-Москва-Харьков – Минск: ПИТЕР, 1998. – С. 199-232.
6. Самохин В.Н. Эстетическое восприятие: Вопросы методологии и критики / В.Н. Самохин. – М.: Мысль, 1985. – 208 с.
7. Семашко А.Н. Художественные потребности и их развитие у молодёжи / А.Н. Семашко. – К.: Вища школа, 1977. – 159 с.
8. Семёнова В.Е. Катарсис и антикатарсис // Педагогика / В.Е. Семёнова. – 1995. - № 3 – С. 116-121.
9. Станиславский К.С. Работа актёра над собой / К.С. Станиславский. – М.:Искусство, 1980. – 575 с.
10. Чехов М.А. О технике актёра: [учебное пособие] / М.А. Чехов. – М.: ВТО Артист. Режиссёр. Театр, 2003. – 490 с.
11. Шошина Ж.М. О музыкальной терапии // Психология процессов художественного творчества / Ж.М. Шошина. – М.: Педагогіка, 1966. – С. 215-219.
12. Щербакова А.А. Музыка как способ человеческого общения: Автореф. дис. канд. философ. Наук / А.А. Щербакова. – Л.: ВЛАДОС, 1986. – 23 с.

УДК 378.124:37.013.42

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Міщик Л.І., д. пед. н, професор

Запорізький національний університет

Встановлено головні компоненти професійної перспективи студента вишу, визначено рівні розвитку професійного самовизначення, окреслено межі та особливості професійного «Я». У зв'язку із формами професійного самовизначення окреслена специфіка системи підготовки соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне самовизначення, ціннісні орієнтації індивіда, колективність та індивідуальність, рефлексивні механізми.

Mischik L.I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина.

Обоснованы главные компоненты профессиональной перспективы студента вуза, определены уровни развития профессионального самоопределения, представлены особенности профессионального «Я». В связи с формами профессионального самоопределения определена специфика системы подготовки социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, ценностные ориентиры индивида, коллективность и индивидуальность, рефлексивные механизмы.

Mischik L.I. PSYCHOLOGY-PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SOCIAL PEDAGOGS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The main components of professional perspectives of the student in a higher education institution are grounded, the levels of the development of professional self-determination are determined, the peculiarities of professional «Self» are presented. In connection with forms of professional self-determination the specificity of the system social teachers' training is determined.

Keywords: professional self-determination, valuable orientations of individuality, collectivity and individuality, mechanism of reflection.

Професійне самовизначення є тим інтегральним процесом, у якому взаємодіють особистісні і професійні аспекти, що реалізуються завдяки рефлексії. Самовизначення загалом, а професійне зокрема, має чимало емпіричних індикаторів та досконале опрацювання і в плані змісту, і в процесуальному аспекті. Це дозволяє регулювати і зміст, і процес навчання в плані управління професійним самовизначенням студентів.

Розглянемо найважливіші характеристики та якості процесу самовизначення. Згідно з дотепер відомими науковими даними, професійне самовизначення – це процес, що включає такі стадії: 1. Виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку й первісної орієнтації в різних сферах праці. 2. Вибір професії. 3. Професійне навчання та адаптація у вибраній професійній сфері. 4. Часткова або повна самореалізація в обраній професійній сфері (Г.С.Пригін, Е.А.Клімов та ін.).

Аналізуючи специфіку професійного самовизначення, Е.Ю.Пряжнікова, наприклад, виділяє такі його складові: ціннісно-моральну, інформаційну, емоційну (привабливість професійних варіантів), морально-вольову (яка спонукає до дії), планувальну (виділення професійних цілей, етапів їх досягнення і системи резервних варіантів) та контрольну-корекційну (постійне переосмислення та покращення професійних перспектив). Змістовно-процесуальною моделлю, у якій враховані головні моменти професійного самовизначення, є схема особистого професійного плану (професійної перспективи). Професійна перспектива студента вишу включає такі головні компоненти:

1. Усвідомлення цінності чесної суспільно-корисної праці (моральна основа самовизначення).
2. Усвідомлення необхідності спеціальної професійної підготовки (сюди включено підвищення кваліфікації та самоосвіти).
3. Загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні та прогнозування її змін (уявлення про пріоритети на ринку праці).
4. Загальна орієнтація на ринку професійної пропозиції (макроінформаційна основа самовизначення).
5. Виділення перспективної професійної мети (мрії) та її узгодження з іншими життєвими цінностями (дозвіллєвими, особистісними і т. ін.).
6. Побудова системи найближчих цілей як етапів на шляху просування до перспективної професійної мети.
7. Усвідомлення вибраних цілей – конкретних професій, навчальних закладів і місць працевлаштування (макроінформаційна основа самовизначення).
8. Уявлення про зовнішні перешкоди на шляху до мети і винайдення способів їх подолання.
9. Уявлення про внутрішні перешкоди (особисті недоліки) на шляху до мети і володіння формами роботи над собою.
10. Система резервних професійних варіантів.
11. Початок практичної реалізації професійної перспективи, що передбачає неминучу корекцію первісно складених планів.

Рівнями розвитку професійного самовизначення є: 1. Формування загальної готовності до самостійного й усвідомленого професійного та життєвого самовизначення (морально-ціннісного, інформаційного, когнітивного, морально-вольового). 2. Вибір конкретної професії чи місця роботи. 3. Оволодіння професією та уточнення спеціалізації під час професійної підготовки. 4. Самостійне удосконалення і перепідготовка під час трудової діяльності. 5. Оволодіння суміжними і новими видами професійної діяльності (рівень міжпрофесійної інтеграції і виходу за межі своєї професії).

На думку більшості дослідників, після здійснення вибору професії, зміст професійного самовизначення полягає не стільки в нових виборах, скільки в пошуку нової суті вибраної сфери діяльності. Але ключову роль у смислогенезі відіграють рефлексивні механізми, що сприяє самовизначенню шляхом активізації рефлексії.

Однією з умов успішного процесу професіоналізації є прийняття студентом позиції продуктивної взаємодії із соціумом і всією навчальною системою. Це означає використання усіх можливих умов впливів і можливостей, що надаються системою навчання для своєї самоактуалізації і самореалізації. Прийняття такої позиції і є однією з ознак самовизначення, у результаті якого індивід встановлює ступінь відповідності/невідповідності особистісних передумов професійній діяльності й усвідомлює зміст запропонованих нормативних приписів професії.

Аналізуючи суть поняття «професійне самовизначення», К.І.Головаха зауважувала, що самовизначення передбачає акцент на самодетермінації особистості, її орієнтацію на майбутні життєві перспективи. Існує інша точка зору, згідно з якою самовизначення – це процес здійснення внутрішньо обґрунтованого, а також особистісно й соціально продуктивного вирішення різних життєвих проблем із позиції всебічного, гармонійного розвитку особистості (В.І.Журавльов, С.Н.Іконников, Ф.Р.Філіпов).

Процес самовизначення викликаний необхідністю самостійного вибору різних аспектів подальшого життєвого шляху і полягає, зокрема, у специфічній активності із впорядкування власного досвіду, результатом чого є особистісні набутки та ціннісні орієнтації індивіда [1].

У ході самовизначення індивід формує власне ставлення до життя загалом, обирає найбільш прийнятні умови, що надає середовище, має наміри шляхом реалізації певної діяльності перетворити мрії у дійсність. Знання таких можливостей, а також їх прийняття у вигляді сформованих особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій є показниками соціально-психологічної адаптованості. Показниками успішного процесу самовизначення є: 1. Ціннісні орієнтації (А.А.Матуленіс, А.В.Литвинова та ін.). 2. Життєві плани (І.С.Кон, В.Г.Немировский та ін). 3. Життєві позиції (Т.В. Сичова).

Такий погляд передбачає єдність і взаємообумовленість особистісного та професійного самовизначення. Активізація ж професійного самовизначення може бути здійснена в контексті життєвої перспективи, ядром якої є ціннісні орієнтації та життєві плани й цілі. Отже, активізація професійного самовизначення можлива шляхом активізації особистісного, а сам процес навчання, його зміст і форми мусять оптимально співвідноситись із особистісним та професійним самовизначенням.

Щоб всебічно розглянути психологічні механізми професійного самовизначення, введемо поняття професійного самоусвідомлення та професійного «Я». Професійне «Я» – це форма відкриття в собі, переживання тих аспектів своєї особистості, які пов'язані із професією. Професійне самоусвідомлення – це, насамперед, процес, за допомогою якого людина пізнає себе в професії і ставиться до себе як до професіонала. Професійне «Я» багатогранне: це і професійно-рольове, і професійно-психологічне «Я», ставлення до себе в професії, зокрема і як до суб'єкта професії [2].

Виділення професійного «Я» обґрунтоване двома важливими аспектами. По-перше, аспект «Я», пов'язаний із професією, виявляється тільки з виникненням уявлень про конкретну професію і особливо інтенсивно формується у ситуаціях вибору професії та апробації цього вибору. По-друге, система уявлень про себе, пов'язаних із професією та самовідношенням, обумовленим професією, визначається, перш за все, тим, якою мірою ця професія усвідомлена та прийнята як фактор самореалізації. Найбільш цілісним, інтегральним показником професійного самовизначення є сприйняття особистістю професії загалом, або її окремих аспектів як факторів самореалізації. При цьому, чим більше професійних аспектів усвідомлюється особистістю, тим більш продуктивним, на наш погляд, є професійне самовизначення. Рівень самоусвідомлення через професію визначається такими показниками:

- суб'єктивна еталонна модель професіонала;
- мотиви праці за фахом;
- самооцінка професійно значимих якостей;
- особливості професійних планів.

Особистісне самовизначення утворює із процесом професійного самовизначення нерозривну єдність, тобто це процес подолання студентом проблемно-конфліктної ситуації. Цей процес реалізується також шляхом становлення індивідуальності та суб'єктивності студента і спрямований на побудову відносно стійких смислових структур життєдіяльності. Для процесу особистісного самовизначення характерне домінування рефлексивної активності із переосмислення та впорядкування різних аспектів власного досвіду. Результатом цієї активності є формування особистісних смислів різного рівня узагальненості. Проблемно-конфліктна ситуація – це особистісно-значиме протиріччя, суть якої в не до кінця витриманій послідовності розвитку особистості, у переході її «Я» із одного стану в інший, у зміні головних пріоритетів особистості, пов'язаних із усвідомленням самого себе.

Звичайно, уся багатогранність факторів і взаємодій, що складають навчальний процес, не обмежується функціонуванням рефлексивних механізмів. Необхідно враховувати та активно використовувати і традиційні засоби та підходи, спрямовані на активізацію професійного самовизначення.

Саме таким підходом вважаємо інтеграцію (погодження) мотивації особистісного та професійного самовизначення. Можна назвати три показники, за допомогою яких може бути охарактеризований тип співвідношення мотивації особистісного та професійного самовизначення.

Перший показник – ступінь мотиваційної інтегрованості особистості, який свідчить про узгодженість/неузгодженість змісту мотивації особистісного та професійного самовизначення. Ступінь мотиваційної інтегрованості може бути представлена трьома параметрами:

- структура і зміст мотивації особистісного самовизначення;
- структура і зміст мотивації професійного самовизначення;
- особливості співвідношення мотивації особистісної та професійної сфер.

Іншим показником є домінуючі особистісні центрації (А.В.Орлов). Вони є інтегральною характеристикою співвідношення особистісного та професійного самовизначення в обраній діяльності за фахом.

Останнім показником співвідношення мотивації особистісного та професійного самовизначення є особливості структури та змісту ціннісних орієнтацій як основи процесу самовизначення. Ці особливості задають напрямок мотивації індивіда та описуються двома параметрами:

- ієрархія ціннісних орієнтацій;
- співвідношення термінальних та інструментальних цінностей.

Співвідношення особистісного та професійного самовизначення являє певний зв'язок між характеристиками мотивації професійного самовизначення. Існування виділених ознак демонструє взаємозв'язок і взаємозалежність значень одних ознак професійного самовизначення із значенням інших. Різні типи співвідношення особистісного та професійного самовизначення можуть бути представлені разом і поодиноці і передбачають різноманіття можливих сполучень.

Ці положення можуть бути покладені в основу діагностичної процедури, яка є зворотним зв'язком і, відповідно, самим процесом управління професійним самовизначенням студентів у процесі навчання.

Ще один підхід до аналізу професійного самовизначення запропонований А.Я.Бондарем, який процес самовизначення розглядає як встановлення певного співвідношення між реалізацією індивідом своєї неповторності (індивідуалізація, відокремлення) та реалізацією індивідом потреб суспільства (соціалізація, ідентифікація). Взаємодія колективного начала (колективності) та індивідуального (індивідуальності) – це суб'єктивний процес, що найбільше впливає на професійне становлення студента. Колективність та індивідуальність розглядаються як об'єктивні та суб'єктивні реальності, а їх взаємодія може бути і збалансованим (гармонійним), і розбалансованим (конфліктним) процесом.

Свого часу різними авторами було доведено, що взаємодія колективності та індивідуальності як інтерінтрасуб'єктивного процесу, результатом якого є актуалізація та найбільш повне використання індивідом своїх можливостей, є головною умовою та механізмом професійного самовизначення особистості на етапі навчання у виші. Головним набутком у розвитку особистості студента є формування професійної самосвідомості, одним із проявів якої є самоактуалізація – як прагнення до найбільш повного виявлення та розвитку власних можливостей, як головна інтегральна характеристика цілісності особистості та механізм взаємодії колективного та індивідуального начал у свідомості [3].

Однією з найбільш ефективних форм взаємодії та формування вказаних складових самосвідомості є рефлексивне середовище. Рефлексивне середовище разом із особистісною, предметною та інтелектуальною рефлексією обумовлює і комунікативну рефлексію.

Залишається ще один аспект професійного самовизначення. Мінімальним соціально виправданим результатом професійного самовизначення є готовність студента до виконання професійних функцій, тобто звичайне репродуктивне виконання, гарантоване наявністю відповідних знань, здатностей та інших складових професійної самосвідомості.

Йому протиставляється фахівець, здатний творчо, неординарно, на рівні вищих досягнень людської культури вирішувати фахові проблеми. З цього приводу Н.В.Кузьміна та А.А.Деркач зауважують, що професійні якості розглядаються як прояви психологічних особливостей людини, необхідних для засвоєння спеціальних знань, умінь та навиків, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності у професійній сфері. Вони мають такі властивості: інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самокерування), організаторські (механізм діяльності). Ділові якості, як складові морально-вольових та організаторських рис, складаються за участі індивідуально-психологічних особливостей людини і відображають специфіку її характеру, волі, здібностей, темпераменту, світогляду.

Проблема оптимізації процесу підготовки фахівця та підвищення його ефективності поки що не вирішена. Разом з тим пошук нових підходів до кадрового забезпечення соціальних служб ведеться багатьма фахівцями: С.А.Беличевою, В.Г.Бочаровою, С.І.Григор'євим, Л.Г.Гусляковим, В.І.Жуковим, Е.Г.Зайнишевим, І.І.Зимньою, В.Т.Сластеніним, А.А.Смятських, Е.М.Холостовою, Л.В.Топчій, Е.А.Яблуковою та ін.

Вкажемо на деякі показники готовності особистості до соціальної діяльності. Таку готовність, як показує аналіз, варто розглядати як інтегративний прояв індивідуальності. Тому критерії (показники) готовності фахівця зіставляються з головними потенціалами особистості як суб'єкта діяльності. Функціонально виділяються складові готовності фахівця: морально-психологічна або мотиваційна, науково-теоретична та практична.

Сукупність потреб та мотивів, які здебільшого і характеризують фахівця, утворюють його мотиваційно-споживацьку сферу. Структура мотиваційної сфери фахівця, який уже досяг вищого рівня сформованості особистості, передбачає існування у нього стійких домінуючих мотивів, які підпорядковують собі усі інші потреби й мотиви, та набувають в його житті великого значення.

Мотиваційна готовність виражається спочатку в загальному орієнтуванні особистості на професію, окреслені схемою «людина-людина», а в майбутньому формується мотиваційно-ціннісне ставлення до професії соціального працівника. Тим часом, практична діяльність визначає соціальні та професійні позиції людини, виділяє найбільш здібних до тієї чи іншої спеціалізації.

Структура професійної готовності являє собою чотирикомпонентну систему:

1. Мотиваційна готовність (насамперед світогляд і спрямованість, які виражають потреби, інтереси, ідеали, прагнення, морально-естетичні якості особистості, що відповідають обраній професії).
2. Теоретична готовність (певний рівень знань індивіда).
3. Практична готовність (наявність гностичних, комунікативних, конструктивних умінь, які дозволяють розв'язувати професійні завдання).
4. Креативність (готовність до творчості та досвід творчої діяльності).

З урахуванням вказаних чотирьох компонентів можна виявити рівні готовності соціального працівника до реалізації професійних завдань як результат його професійного самовизначення [3]. Важливо враховувати, що система розробки й реалізації оновлених вимог до якості підготовки соціальних педагогів в умовах університету – дуже важливий і складний об'єкт дослідження педагогіки. Причому, яка б методологія не була запропонована, вона неможлива без урахування таких концептуальних положень і термінів як "система", "структура", "діяльність", "цілісність", "підготовка", "вимога", "якість", "функція", "спадковість", "технологія" і подібних. Саме тому необхідно застосовувати єдиний підхід до якісного категоріального апарату.

Думаємо, якою б прогресивною не була система підготовки соціальних педагогів, необхідно цю систему розглядати інтегрально – як умову і специфіку, як науку та мистецтво, як професійну та освітню інновацію. Необхідно враховувати, що соціальна педагогіка – мета і результат соціально-педагогічної системи, показник її досконалості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / В.Маралов. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 256 с.
2. Коростылева Л.А. Психология реализации личности / Л.Коростылева. – Спб. Издательство С.-Петербург. ун-та, 2000. – 292 с.
3. Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі: (Монографія) / С.Д.Максименко [та ін.]; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 512 с.

УДК 811.111 (073)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ

Норкіна Л.Ж., к.філол.н., доцент, Соловйова Н.В., ст.викладач

Макіївський економіко-гуманітарний інститут

У статті розглядаються основні принципи організації самостійної роботи студентів мовних спеціальностей з урахуванням сучасних вимог до підготовки вчителів іноземної мови. Розглянуто змістовий і технологічний аспекти самостійної роботи, визначено основні види завдань з самостійної роботи за рівнями складності, терміном виконання, за характером опрацювання навчального матеріалу. Представлено систему контролюючих заходів за виконанням студентами самостійної роботи.

Ключові слова: комплексний підхід, інтенсивний та екстенсивний напрямки, рівень складності, термін виконання, змістовий і технологічний аспекти, система контролю, самооцінка.